

О. И. Августин, Духовне розпізнавання

Categories : [Книги](#)

Date : 29/04/2013

Ks. Józef Augustyn SJ

Rozeznawanie duchowe

DUCHOWOŚĆ IGNACJAŃSKA

3

«І кажу: ходіть за духом, і не вчините пожадлиности тіла, бо тіло бажає противного духові, а дух противного тілу, і супротивні вони один одному, щоб ви чинили не те, чого хочете» (Гал. 5, 16-17). Спостерігаючи за тим, що з нами діється, усвідомлюємо, що підлягаємо дії різних імпульсів, прагнень, почуттів. Відразу, спонтанно важко розпізнати які з них походять з «пожадлиности тіла», а які з натхнень духа. Те, що на перший погляд видається добром, може вести до зла, і навпаки.

Духовне розпізнавання не стосується вибору тільки між добром і злом, а також вибору між багатьма «добрими» шляхами одного, згідного з Божою волею. Часом говоримо: «Те, що добре для одного, не обов'язково є добрим для другого». Кожна людина є індивідуальною й неповторною, і Бог діє в кожній людині неповторно. Духовне розпізнавання служить не тільки для розпізнання і відкинення внутрішніх «поганих порухів», але для відкриття і розпізнання «добрих порухів», даних лише мені, і через які Бог діє. І тому Святе Письмо заохочує: **«Усе досліджуючи, тримайтеся доброго!» (1 Тес. 5, 21)**. Св. Йоан заохочує також: **«Улюблені, не кожному духові вірте, але випробуйте духів, чи від Бога вони, бо неправдивих пророків багато з'явилося в світ» (1 Йо. 4, 1)**.

Духовне життя полягає «не в розумових спекуляціях, а на прийнятті рішень» (о. Н. Котила ТІ), на постійному виборі в нас духовної людини. Віруюча людина повинна спочатку побачити всю гаму різноманітних порухів, які в нас є незалежно від нашої волі – [добрий, щоб їх прийняти, і поганих, щоб їх відкинути] ([ДВ 313](#)).

В одному з листів св. Ігнатій пише: «Бог діє на душу, заохочуючи її до виконання якихось дій. Говорить в глибині душі без слів, притягуючи її до своєї Божої любові так, що не можемо опертися.... Але після того ворог наближається під постаттю радості, щоб підкинути щось до того, що ми отримали від Бога, щоб внести в душу неспокій. Може також ослаблювати Божу дію, представляючи труднощі у виконанні Божої волі. І тут необхідна більша пильність».

Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy
Kraków 1992

ДУХОВНЕ РОЗПІЗНАВАННЯ

переклав о. О. Кривобочок ТІ

В реколекційному домі єзуїтів у Чеховіцах-Дзедзіцах є картина на тему духовного розпізнавання.

Картина зображає гру в шахи. З лівої сторони стола сидить чоловік в червоному плащі, певний себе, з іронічною посмішкою дивиться на шахову дошку. Грає чорними фігурами, які зображають малих потвор. Біля нього знаходиться лев, лапа якого на людському черепі. В цьому контексті згадуються слова св. Петра: «Ваш супротивник диявол ходить, ричучи як лев, що шукає пожерти кого» (1Пт. 5,8).

З правої сторони сидить скромно вбраний юнак з дорожньою сумкою. Він дуже зосереджений, замислений. Грає білими фігурками, які зображають ангелів. Чорні оточили білих ангелів. Більшість білих фігур вже поза шаховою дошкою. З картини еманує велике

Життя - Христос

Флп 1:21

напруження, яке підкреслює чорний павук, який повзе в сторону юнака, і ангел, який придивляється грі здалеку. Але гра ще не закінчена, а згори на дошку падає промінь світла. Юнак грав погано, нерозважно, і тепер вже не може вчинити жодного неправильного ходу, повинен грати дуже уважно, глибоко продумуючи кожний рух. Напевно художник хотів показати те, що діється в душі кожної людини: безперервна боротьба добра зі злом.

Духовне розпізнавання є центральною проблемою Духовних Вправ, тому що є головним знаряддям розпізнавання Божої волі. Інспірацією даної праці є Правила духовного розпізнавання св. Ігнатія.

«І кажу: ходіть за духом, і не вчините пожадливості тіла, бо тіло бажає противного духові, а дух противного тілу, і супротивні вони один одному, щоб ви чинили не те, чого хочете» (Гал. 5, 16-17). Спостерігаючи за тим, що з нами діється, усвідомлюємо, що підлягаємо дії різних імпульсів, прагнень, почуттів. Відразу, спонтанно важко розпізнати які з них походять з «пожадливості тіла», а які з натхнень духа. Те, що на перший погляд видається добром, може вести до зла, і навпаки.

Духовне розпізнавання не стосується вибору тільки між добром і злом, а також вибору між багатьма «добрими» шляхами одного, згідного з Божою волею. Часом говоримо: «Те, що добре для одного, не обов'язково є добрим для другого». Кожна людина є індивідуальною й неповторною, і Бог діє в кожній людині неповторно. Духовне розпізнавання служить не тільки для розпізнання і відкинення внутрішніх «поганих порухів», але для відкриття і розпізнання «добрих порухів», даних лише мені, і через які Бог діє. І тому Святе Письмо заохочує: «Усе досліджуючи, тримайтеся доброго!» (1 Тес. 5, 21). Св. Йоан заохочує також: «Улюблені, не кожному духові вірте, але випробовуйте духів, чи від Бога вони, бо неправдивих пророків багато з'явилося в світ» (1 Йо. 4, 1).

Духовне життя полягає «не в розумових спекуляціях, а на прийнятті рішень» (о. Н. Котила ТІ), на постійному виборі в нас духовної людини. Віруюча людина повинна спочатку побачити всю гаму різноманітних порухів, які в нас є незалежно від нашої волі – [добрий, щоб їх прийняти, і поганих, щоб їх відкинути] (ДВ 313).

В одному з листів св. Ігнатій пише: «Бог діє на душу, заохочуючи її до виконання якихось дій. Говорить в глибині душі без слів, притягуючи її до своєї Божої любові так, що не можемо опертися.... Але після того ворог наближається під постаттю радості, щоб підкинути щось до того, що ми отримали від Бога, щоб внести в душу неспокій. Може також ослаблювати Божу дію, представляючи труднощі у виконанні Божої волі. І тут необхідна більша пильність».

Сьогоднішня людина, з причини великої кількості зовнішньої інформації і вражень, наражається на небезпеку жити поза собою, поза своїм внутрішнім «я». Світ внутрішніх духовних відчуттів вимагає зовнішньої тиші. Не усвідомлення своїх внутрішніх порухів разом з невмінням духовного розпізнавання прирікає людину бути рабом своїх примітивних пожадань.

Розпізнавання внутрішніх порухів без духовного розпізнавання – що веде до добра, а що зла – є великою помилкою в духовному житті. В таких випадках ми падаємо в пастку своєї несвідомості і навіть наївності, що буде використане «ворогом людського роду» (ДВ 334). Спонтанних суб'єктивних відчуттів замало, необхідне глибоке розпізнавання – який буде результат.

Чим наполегливіше і послідовніше людина шукає Бога і його волю, тим сильнішим буде «дія духів». Тут на яв виходить усе добре й усе погане. Сильнішою буде також і Божа благодать, тому що людина більше їй відкривається, але посилюється також і дія диявола.

Коли під час реколекцій людина зазнає різноманітні внутрішні порухи – змінні й болючі, то це добрий знак. Це свідчить, що вона втягується в пошуки Бога і його волі.

«Поганими порухами» св. Ігнатій називає все, що веде до зла, навіть тоді, коли зло має вид

добра. Дією «злого духа» називаємо наші пристрасті: непорядковані прихильності, порухи й імпульси. Катехизм подає сім основних людських пожадань, т.зв. сім головних гріхів. Людина народжується з зіпсотою природою. Це «природне» зіпсуття, що сягає коріннями первородного гріха, збільшує ранами особистого життя. Нас ранять свої і чужі гріхи (пор. Рим. 7, 18-24). Диявол входить в зіпсуту природу людини і користується нею для своїх цілей. Наша зіпсута природа є «знаряддям» диявола, з допомогою якого він може грати свою «мелодію». Диявол підступно переконує нас, що заспокоєння своїх пожадань є необхідним, щоб бути щасливим.

Практично неможливо і непотрібно відділяти те, що походить з нашої зіпсотої природи, від того, що походить від диявола. Обидві дії завжди з'єднані. Необхідно усвідомити, що кожний гріх поповнюється з «заохочення» диявола, який користується найменшою нагодою.

У сприйнятті дії диявола завжди існують крайнощі: зведення його впливу до мінімуму (Йо. 8, 44) або, навпаки, надання йому надзвичайної сили. Св. Ігнатій наголошує, що спокусник завжди діє лише з допомогою «попередньої причини» (ДВ 330), тобто може ввійти в нас з допомогою того, що вже в нас є. Не може увійти в душу безпосередньо, ми повинні відчинити йому свою волю.

Надання дияволу великої сили призводить до постання надмірного страху і зменшення або усунення індивідуальної відповідальності. Єва в раю відповідальність переносить на змія. Але не спокуса була безпосередньою причиною гріха, а людська воля.

Ким є той, хто використовує людську зіпсуту природу в своїх цілях (Мт. 10, 28). Біблія дає йому багато імен, які окреслюють його природу, способи дії і ціль: сатана (євр. Сатан – супротивник [Бога і тих, які до Нього належать], Мт. 12, 26), диявол (гр. діабалло – ділити, очорнювати, Лк. 4, 1...), демон (ворожий дух, 1 Кор. 10, 21), брехун і батько всієї брехні (Йо. 8, 44), дракон (Одк. 12, 3...), спокусник (Мт. 4, 3), князь цього світу (Мт. 9, 34), антихрист (1 Йо. 2, 18).

Сатана користується людським страхом перед смертю. Тому св. Йоан стверджує, що перемогу завдяки крові Агнця здобувають ті, які «не полюбили життя свого навіть до смерті» (Одк. 12, 11).

Звернімо увагу на часто вживану назву – ДИЯВОЛ, той, хто розділяє, очорнює. «Є розумом, який споглядає себе самого» - пише А. Фроссард. Оскільки він спрямований тільки до себе, то ненавидить усе, що спрямоване до Іншого. Перша ціль сатани – відділити людину від Бога, внутрішнє розбиття людини і міжлюдський поділ. І тому він осуджує Бога перед людиною (Бут. 3, 5) і людину перед Богом (Йов 1, 6...; Одк. 12, 10), а також людину перед людиною.

Незважаючи на рани, спричинені первородним і особистими гріхами, нашим найглибшим прагненням залишається добро, і тільки в ньому ми можемо знайти справжнє щастя. Жоден гріх не може повністю стерти Божий «образ», яким ми були позначені «на початку». Св. Августин в «Сповіді» пише: «Ти створив нас спрямованими до Тебе, і неспокійне наше серце, поки не спочине в Тобі». Том Мертон пише подібно: «Бог присутній в мені, в акті мого існування, який виходить з Його волі і є Його даром. Акт мого існування – це безпосередня участь в Бутті Бога. «Бо ми в Нім живемо, і рухаємось, і існуємо» (Ді. 17, 28).

Це «природне», що виникає з акту створення, спрямування нас до Бога є благодаттю, даром. Усі наші добрі бажання є не тільки нашими, але й дією самого Бога: «Бо то Бог викликає в вас і хотіння, і чин за доброю волею Своєю» (Фил. 2, 13). Також прагнення шукати Творця є Його даром, і «ніхто не може знайти Бога, якщо Бог перший його не знайшов» (Т. Мертон).

Традиція Церкви, на яку спирається св. Ігнатій, вірила, на основі Біблії, що Бог діє не тільки за посередництвом «натурального» добра, але також через невидимий світ чистих духів – ангелів; «Чи не всі вони духи служебні, що їх посилають на службу для тих, хто має спасіння впадкувати?» (Євр. 1, 14). «1. Хто живе під покровом Всевишнього, хто в тіні Всемогутнього мешкає, 11. бо Своїм Анголам Він накаже про тебе, щоб тебе пильнували на всіх дорогах твоїх, 12. на руках вони будуть носити тебе, щоб не вдарив об камінь своєї ноги!» (Пс. 91, 1. 11-12). Св. Августин пише про добрих духів: «Очевидно, що людське пізнання і ефективність мінливі, і можуть відвернутися від добра, і тому ангели були призначені допомагати людині і схилити її до добра». Тому під час реколекцій ми повинні молитися до добрих духів, особливо до Ангела-Хоронителя, щоби ми піддавалися їхньому керуванню.

Диявол, щоб спонукати нас до чогось поганого, повинен мати «причину» (ДВ 332), тобто те, що в нас вже є, Бог може діяти «без причини», тобто безпосередньо.

Але дія Бога через причину чи без причини не обмежує людську свободу.

[330] Тільки Господь Бог може дати душі втіху без попередньої причини, бо лишень Творець має право входити в душу, виходити з неї та викликати в ній порухи, спонукаючи людину цілковито віддатися любові до Його Божої Величі. Говоримо: «без попередньої причини», тобто без жодного попереднього відчуття чи пізнання певного предмета, завдяки якому могла б з'явитися така втіха за посередництвом власної дії нашого розуму чи волі.

Але Бог не може без людської співпраці досягнути добрих результатів. Людське серце повинно включитися в Божу дію. В очікуванні Бога на людську співпрацю проявляється Його «покора», як наслідок любові до людини і шанування її свободи. «Коли я молюся, то звертаюся до Когось, покірнішого за мене. Якби Бог не був покірним, то я би вагався назвати Його тим, хто любить безмежно» (Ф. Варіллон).

Можливо, що не так важливо затримуватися над критеріями дії Бога «з причиною» і «без причини». Необхідно усвідомити, що Бог нічого в нас не вдіє без нашої згоди, якщо ми зачинемо наші серця і будемо холодними і недбалими в молитві (ДВ 322). Тому треба молитися про великодушність і щедрість свого серця, і його вразливість на Божу дію (ДВ 5).

На нас постійно діють два світи – добрих і поганих духів. Ми стаємо місцем «духовної боротьби» або, за св. Павлом, боротьби між тілом і духом. «І кажу: ходіть за духом, і не вчините пожадливі тіла, бо тіло бажає протилежного духові, а дух протилежного тілу, і супротивні вони один одному, щоб ви чинили не те, чого хочете» (Гал. 5, 16-17). З одного боку, людина підлягає спокусам злого духа, з другого – дії доброго духа. Оскільки «тепер бачимо ми ніби у дзеркалі, у загадці» (1 Кор. 13, 12), і тому нам важко відрізнити дію різних духів. Злий дух не хоче бути розпізнаним і виявленим, вміє пристосуватися до людської ситуації, вміє приймати вигляд ангела світла (пор. 2 Кор. 11, 14).

Ціль духовного розпізнавання – розпізнати в кожній ситуації і виконувати Божу волю, незалежно від внутрішнього стану людини і зовнішніх умов; Божої волі, яка мені об'являється «дією доброго духа». В духовному розпізнаванні людина запитує сама себе, користаючись також з розпізнавання Церкви (духовне керівництво, розпізнавання в спільноті, послух владі), пізнаючи, яке з багатьох натхнень, прагнень і внутрішніх порухів походить від Бога, а яке є проявом людських пожадань, добре спрямовуваних дияволом.

Св. Іоан Апостол перестерігає: «не кожному духові вірте, але випробовуйте духів, чи від Бога вони» (1 Ів. 4, 1), що означає: не довіряйте кожному своєму бажанню, кожному внутрішньому імпульсові, натхненню, але досліджуйте – чи походять від Бога чи тільки від нас самих або від диявола.

Джерелом фальшивих прагнень і натхнень можуть бути також люди – «фальшиві пророки». Зауваження св. Іоана, що «неправдивих пророків багато з'явилося в світ» (1 Ів. 4, 1), актуальне і сьогодні. «Ви спокушуєте один одного» - говорить диявол в книжці Фроссарда – «збільшуючи довкола себе речі, які є об'єктом пожадання, а несправедливість в їхньому поділі пробуджують в одних пожадання, а в інших – гнів. Нема потреби користуватися класичними способами одержимості, щоб відірвати вас від Бога, ви самі це робите один з одним».

Вирішальним критерієм духовного розпізнавання може бути лише наслідок такого діяння: «Ото ж бо, по їхніх плодах ви пізнаєте їх» (Мт. 7, 20). Добрими можна вважати тільки ті натхнення, імпульси або прагнення, які видаються добрими не тільки на початку і в процесі реалізації, але, передовсім, видають плоди більшого добра: «Учинки тіла явні, то є: перелюб, нечистість, розпуста, ідолослуження, чари, ворожнечі, сварка, заздрість, гнів, суперечки, незгоди, ересі, зазидки, п'янство, гулянки й подібне до цього. Я про це попереджую вас, як і попереджав був, що хто чинить таке, не впаде в Царство Божого! А плід духа: любов, радість, мир, довготерпіння, добрість, милосердя, віра, лагідність, здержливість: Закону нема на таких!» (Гал. 5, 19-23).

Коли ми ще не маємо досвіду духовного розпізнавання, то важко буде передбачити – які плоди можуть принести конкретні бажання, почуття і натхнення. І тому нам треба бути, з одного боку, дуже розторопними, молитися про світло Святого Духа, з другого боку,

Життя - Христос

Флп 1:21

користуватися допомогою досвідченого духівника, який не буде робити за нас вибір, але допоможе прояснити всі нюанси, які ми повинні усвідомлювати в особистому духовному розпізнаванні.

Одноразове розпізнавання і відкинення імпульсу, що веде до зла, ще не означає, що він зник назавжди. В новій ситуації він може повернутися з новими силами і в новій «масці». Це саме і з імпульсами, що ведуть до добра – кількарізне розпізнавання не є гарантією непомильності в інших випадках.

Незважаючи на постійні зусилля можемо помилятися і піддаватися впливам злого духа. Св. Ігнатій заохочує нас: «Коли відчуємо та впізнаємо ворога людського роду за зміїним його хвостом і за злою метою, до якої провадить, то тоді душі, яку він у такий спосіб спокушав, корисно переглянути увесь перебіг добрих думок, ним навіяних, тобто і початок, і як крок за кроком злий дух намагався змусити її відійти від тієї розкоші та духовної радості, що в них вона перебувала, і як кінець-кінцем привів її до свого злого наміру. Цей досвід, сприйнятий і засвоєний, допоможе нам надалі уникати таких-ото характерних для ворога пасток» (ДВ 334).

В постійному «вивченні духів» Правила св. Ігнатія будуть великою допомогою, тому що «допомагають відчувати і розуміти, принаймні до певної міри, різні порухи, викликані в душі: добрі, щоб їх прийняти, і погані, щоб їх відкинути» (ДВ 313).

Для св. Ігнатія внутрішнє життя людини полягає не на послідовному зростанні доброго внутрішнього самопочуття, а на шуканні і знаходженні Божої волі серед мінливих почуттів, пов'язаних з духовним станом і зовнішніми обставинами. Стани духовної втіхи і спустошення постійно переплітаються. Перехід від одного стану до другого не є циклічним повторенням тієї самої втіхи і спустошення – як повернення пір року; це ніби рух вгору по спіралі, який супроводять мінливі внутрішні стани. Автентичність і постійна довіра до Бога справджуються саме в цій мінливості.

Мінливість внутрішніх порухів, часто від нас незалежна, показує нам, що віра є шляхом (Ді. 16, 17; 22, 4), а життя – подорожуванням. Ми не маємо на землі постійної батьківщини, а «Життя ж наше на небесах» (Фил. 3, 20). Шлях до Божого Царства веде через випробовування (пор. Ді. 14, 22). За прикладом патріархів, пророків і святих ми повинні «та визнавали, що вони на землі чужаниці й приходьки» (Євр. 11, 13), завжди шукати ту єдину дорогу, якою нас хоче вести Бог.

У духовному житті неможливо затриматись у нейтральному пункті: кожне рішення наближає нас до Бога або віддаляє від Нього.

Одна з тактик злого духа полягає у тому, щоб переконати людину в існуванні «третьої можливості», якогось нейтрального стану; звідси походять спокуси знеохочення до справ віри і прийняття постави релігійного агностицизму. Спокуса «третьої можливості» часто підсилюється красивими і шляхетними гаслами: «якщо про Бога нічого певного не знаємо, то слід зайнятися справами милосердя щодо ближніх»; «в житті «догми» про Бога, які проголошує Церква, не мають великого значення, треба допомагати ближнім» тощо. Ці «красиві» декларації часто є лише прикриттям духовного лінівства в пошуках правди, і відводять від відповіді на питання, зв'язані з існуванням і остаточною метою людини.

Людське життя вимагає від людини конкретної позиції в фундаментальних питаннях: існування Бога, нестерпність душі, сенс людського існування на землі. «Слід пам'ятати, що байдужість і літеплість в питаннях щодо Бога і душі є достатньою причиною для вічного осудження» (Грот).

Агностицизм або байдужість щодо Бога кидає людину у власні пристрасті, які, тримаючи її в неволі, ще більше віддаляють від можливості пізнати Бога. Людина без Бога втрачає свою тотожність, не знає – ким є насправді. «Так людина не знає – де справді є собою: в своїх пристрастях чи в слабенькому несмілому сумлінні» (К. Ранер ТІ).

А. «Тим, хто йде від одного смертного гріха до іншого, ворог зазвичай підкидає гадані приємності, змушуючи їх уявляти собі різні чуттєві насолоди та розкоші, щоб надовше

Життя - Христос

Флп 1:21

затримати і ще глибше втопити їх у гріхах та вадах. Добрий же дух у таких людях діє протилежним чином, викликаючи в них докори сумління та жаль і даючи їм відчуття свідчення розуму» (ДВ 314). Люди, опановані пристрастями, переходять від одного гріха до іншого як напівсонні. Не уявляють, що можна жити інакше. Вони подібні до євангельського багача, який мріє про близьке майбутнє: «І скажу я душі своїй: Душе, маєш багато добра, на багато років складеного. Спочивай, їж та пий, і веселися! Бог же до нього прорік: Нерозумний, ночі цієї ось душу твою зажадають від тебе, і кому позостанеться те, що ти був наготовив?...» (Лк. 12, 19-20).

Злий дух, «підкидаючи гадані приємності», намагається утримати людину в її актуальному стані. Утвердження грішного життя відбувається також через «ідеологію», яку людина достосовує до своєї ситуації. Вона оскаржує інших: «я не один так живу», «є ще гірші за мене». Людина може утверджуватися в гріхах також через те, що К. Ранер називає «містикою гріха»: «Людина в нас, будучи брехуном, вигадує тисячі причин, щоб довести, що її ситуація індивідуальна, нестандартна, і не підпадає під щоденний тверезий Божий закон: (...) вона продовжує тонку і побожну проповідь про те, що моя ситуація виняткова, і її не слід оцінювати загальними мірками. Необхідно молитися про імунітет від містики гріха».

Найгіршим способом затвердіти в гріхах – це вчинити бунт проти Бога, який веде до позірної свободи і автономії людини. Людська гордість вважає це тріумфом людської природи: «Біда тому, хто в своєму падінні не є «бідним», хто не вірить, що впав, хто не хоче погодитися, щоб Бог був більшим від його провини» (К. Ранер TI).

Б. «Добрий же дух у таких людях діє протилежним чином, викликаючи в них докори сумління та жаль і даючи їм відчуття свідчення розуму» (ДВ 314).

Коли людина грішить, то злий дух її заспокоює, а добрий – непокоїть. В гріхах ми можемо обманювати себе, присипляти своє сумління, одягати різні маски, але лише до певного рівня. Нам не вдасться повністю знищити духовну чуйність і стати невразливими. Людина створена на образ і подобу Бога, і змінити це не може навіть найбільша пристрасть. Духовна людина в нас чує свій голос «через природне сумління».

Докори сумління – це природна реакція духовності людини, яка в стані гріха вже не є собою; це природний внутрішній голос, який домагається, щоби людська свобода зайняла належне їй місце. Докори сумління – це неспокій людського серця, яке не спочиває в Бозі.

Здорове сумління необхідно відрізнити від фальшивого. Критеріями розпізнавання завжди є їхні плоди. Добрий дух, турбуючи сумління, водночас дає людині надію. В докорах сумління завжди є якась обітниця внутрішнього спокою.

В почутті провини фальшивого сумління є розпач, яка може людину довести навіть до самогубства.

А. «У тих, хто старанно очищається від гріхів і в служінні Господу Богу чинить поступ від доброго до ще кращого, добрий і злий духи діють у спосіб, протилежний описаному у першому правилі. Злому духові у цьому випадку властиво гризти, засмучувати і встановлювати перешкоди, примушуючи людину непокоїтися через фальшиві причини і спонукаючи відтак зректися поступу» (ДВ 315). Досконалим коментарем є лист св. Ігнатія до монахині Терези Реядел. Він стверджує, що по відношенню до початківців диявол використовує три види зброї.

Перший – нагадування про труднощі та перешкоди в духовному житті. Диявол «навіює такі думки: Чи може все життя так покутувати? (...) Чи не можеш спастися іншим, легшим способом? Представляючи різноманітні труднощі, говорить, що жити будемо довго, що так ще ніхто не жив; але не говорить про благодаті, які Бог дає своїм ви знавцям».

Другий – схиляння до гордості, переконання у власній святості і значущості. Це пастка для неофітів, які позбулися якогось важкого гріха. Все це часто замасковане під видом осудження інших.

Третій – фальшива покора. Неофіт зосереджується на своїх недоліках, знеохочується фальшивою слабкістю, вважає себе ні на що не здатним, применшує свої добрі вчинки і прагнення. У згадуваному листі св. Ігнатій показує сестрі Терезі її фальшиву покору: «Після переліку своїх слабкостей і страхів пишеш: «Я вбога черниця. Мені здається, що прагну служити Богові». Чому не насмілюєшся написати: «Прагну служити Богові» або «Отримала

від Бога прагнення служити Йому». Якщо помислиш, то зрозумієш, що прагнення служити Богові походить не від тебе, а від самого Христа. Якщо напишеш: «Христос дає мені велике прагнення служити Йому, то прославляєш Господа, оскільки покажуєш його дари».

Св. Ігнатій заохочує сестру Терезу виявляти дію злого духа протилежними діями: «коли ворог спокушує нас до гордості, то ми повинні впокорюватись; і навпаки, коли ворог нас понижує, то ми повинні підніматися у справжній вірі і надії на Господа».

Б. «У тих, хто старанно очищається від гріхів і в служінні Господу Богу чинить поступ від доброго до ще кращого (...) доброму духові притаманно навіювати таким людям відвагу і силу, втіху, сльози, натхнення і спокій, усе полегшуючи й усуваючи перепони, щоб людина могла чинити поступ у творенні добра» (ДВ 315).

Бог є Богом миру, а не неспокою. Якщо людина з покорою йде від доброго до кращого, то внутрішній неспокій походить не від Бога, а від злого духа.

Людина, яка очищається з гріхів, піддана багатьом випробуванням. Пристрасті, з яких вона звільнилася, відживають в критичних моментах. В боротьбі з «пожадливістю тіла» (2 Пт. 2, 18) новонавернений повертається до «тілесних приємностей» як Ізраїль у пустелі: «Ми згадуємо рибу, що їли в Єгипті даремно, огірки й дині, і пір, і цибулю, і часник. А тепер душа наша в'яне, немає нічого, тільки манна нам перед очима» (Чис. 11, 5-6). Так само людина починає думати – чи не повернутися їй до попереднього життя, насиченого тілесними приємностями. І дар Бога (манна) може стати причиною нового бунту.

Добрий дух додає відваги й сили, щоб йти через «пустелю до обіцяної землі», в якій людина отримає «радість і духовну відраду» (ДВ 329). Добрий дух зменшує або усуває перешкоди і смуток. Часом пересвідчуємось, що в моментах великої біди бачимо світло і внутрішньо відчуваємо, що те, що видавалося надзвичайно важким і неможливим, стає можливим.

Усуваючи перешкоди і додаючи відваги, добрий дух дає «потіху і сльози, натхнення і спокій». Добрий дух дає людині досвідчити, «що немає нічого над острах Господній – нічого солодшого над зберігання Господніх заповідей» (Сир. 23, 27).

А. Що таке духовна втіха?

«Втіхою називаємо такий стан душі, коли в ній зароджується певний внутрішній порух, завдяки якому вона спалахує любов'ю до свого Творця і Господа; внаслідок цього вона не може любити жодного створіння на землі заради нього самого, а лишень у Творці всього суцього» (ДВ 316).

В мінливості духовних переживань втіхи і спустошення йдеться не про психічні відчуття, які обумовлені психосоматичними і різними зовнішніми умовами. «Духовна втіха і спустошення народжуються в конфронтації з Богом, з реакцією людини на заклик Бога до євангельської досконалості» (Н. Котила ТІ). Але треба усвідомлювати, що духовні переживання виражаються в психічній і соматичній сферах.

Перший суттєвий досвід духовної втіхи – відчуття росту любові до Бога – «душа спалахує любов'ю до свого Творця і Господа». Другий досвід – свобода по відношенню до створіння. Людина, яка любить Бога всіма силами, неспроможна так само любити щось інше.

Зовнішнім проявом духовної втіхи, який дуже цінив св. Ігнатій, є сльози. «Подібним чином досвідчуємо таку втіху, коли душа проливає сльози, які спонукають її – чи то з жалю за свої гріхи, чи через Страсті Господа нашого Ісуса Христа, чи з якихось інших причин, що безпосередньо пов'язані зі служінням Йому та Його прославою, – до любові до свого Господа» (ДВ 316). В містичних переживаннях св. Ігнатій було багато сліз. В духовному щоденнику багато разів повторюється: «Під час Меси і після закінчення рясні сльози». Ігнатій навіть боявся втратити через це зір, і тому просить Бога, «щоби дав йому дар втіхи без сліз».

«Зрештою, втіхою називаємо будь-яке зростання надії, віри і любові, а також внутрішню радість, яка закликає і притягує до речей небесних і до спасіння своєї душі, сповнюючи її миром і супокоем у Творці й Господі» (ДВ 316). Кожний вид духовної втіхи

дає людині «мир і супокій у Творці й Господі». Образом такого миру і спокою може бути блудний син в обіймах батька після повернення додому (пор. Лк. 15, 20) або св. Іоан Євангеліст в обіймах Ісуса на Тайній Вечері (пор. Ів. 13, 25).

«Божественна втіха дає відпочинок і спокій, усі наші зусилля стають приємними, а втома стає відпочинком. Нема покути, праці, зречення, які би були дуже важкими для людини в стані втіхи. Втіха показує і відкриває шлях, яким ми повинні йти, а також те, чого слід уникати» (св. Ігнатій).

Б. Що необхідно робити в стані втіхи?

«Той, хто відчуває втіху, має думати про те, як діятиме, коли знову переживатиме спустошення, і накопичувати нові сили на цей час» (ДВ 323). Перебуваючи в духовній втісі, людина може легко піддатися ілюзії, впасти в хвору ейфорію, і тому св. Ігнатій закликає до духовного реалізму. Досвід автентичної втіхи має духовний характер, і тому його повинна супроводжувати внутрішня рівновага і гармонія. Стани надмірного емоційного збудження, які проявляються в надмірній зовнішній радості є вираженням незрілої ейфорії, а не внутрішньої втіхи.

«Відчуваючи втіху, потрібно якомога більше впокорюватися та принижуватися, розмірковуючи про те, як мало ми варті під час спустошення, позбавлені ласки або втіхи» (ДВ 324). Св. Ігнатій пише до сестри Терези Реяделл: «В стані втіхи необхідно понижуватись і впокорюватись, розуміючи, що скоро прийдуть спокуси». Ігнатій перестерігає людину, що очищується з гріхів, перед спокусою гордості, яка може виникнути з втіхи. Ісус говорить безпосередньо: «Без мене нічого не можете вчинити» (Ів. 15, 5). Натомість в стані духовного спустошення слід думати про те, що завдяки благодаті можемо чинити опір спокусам. В цьому виражається суть ігнатіанського «agere contra» (робити навпаки). Це не психічний опір або нездоровий волюнтаризм, але знак вірності Богові й собі.

Духовна втіха є духовним даром, але не результатом людської праці, і тому ми повинні її приймати з покорою, знаючи, що «вона нас супроводжує не завжди, а в час, окреслений Богом, і для нашого добра» (св. Ігнатій).

Св. Ігнатій в Правилах духовного розпізнавання духовному спустошенню приділяє більше уваги, ніж духовній втісі, тому що в такому стані людина може легше піддатися дії злого духа, і їй дуже важко використати цей стан для духовного зросту.

А. Що таке духовне спустошення?

«Спустошенням називаємо все протилежне втісі, приміром, затьмарення душі, душевне сум'яття, потяг до речей низьких та земних, занепокоєння з приводу різних тривог та спокус; все це схиляє до зневіри, браку надії і любови. Людина відтак стає бездіяльною, байдужою та сумною, відчуваючи відокремленість від свого Творця і Господа» (ДВ 317).

Св. Ігнатій пише до сестри Реяделл: «В стані духовного спустошення ворог мучить нас безперервно, наводить сум, причини якого ми не розуміємо. Не відчуваємо жодної побожності ані в молитві, ані в контемпляції, жодного задоволення в розмовах про Божі речі. На цьому не кінчається – коли ворог зауважить, що ми ослаблені і впокорені такими переживаннями, тоді підсуває нам думку, що Бог про нас забув. Нам починає здаватися, що перебуваємо далеко від Бога, і все, що зробили і робимо, не має жодного значення. Таким чином ворог намагається довести нас до повної втрати довіри».

К. Ранер ТІ в книжці «Через Сина до Отця» пише: «В людському житті бувають періоди

розслаблення, холоду, сухості; періоди, в яких Бог, вічне життя, світло моральних чеснот відсуваються від людини, стають туманними, здаються чимось, що можна відчувати лише в окремі моменти життя. В такі періоди людина зосереджується на успіху, багатстві, вигодах і пристрастях. Людина стає сліпою на духовні речі. Справжня спокуса присутня в людській душі ще до того, як заатакує, і вже ослаблює духовні сили. Це стан небезпечного випробування».

В стані втіхи людина переживала любов до Бога і свободу до створіння. В стані спустошення відчуває себе відділеною від Бога: знеохочення духовними справами і сильний потяг до земних речей, відживають всі пристрасті, яких не було в стані втіхи. В стані втіхи здавалось, що всі спокуси вже подолано. Спустошення демаскує всі ілюзії і змушує з усім реалізмом ставитися до старої людини, яка ще живе в нас.

Під час спустошення Бог відходить на задній план, і тому існує необхідність знайти відчувальну точку опертя. Народжується ненаситна необхідність споживання. Роздвоєння між духовною і емоційно-тілесною сферами породжує внутрішній неспокій, почуття провини і знеохочення.

Св. Ігнатій перестерігає, щоб не піддатися засліпленню думок, що виникають в такій ситуації: «Бо як втіха є протилежністю спустошення, так і думки, породжені втіхою, протилежні думкам, до яких спонукає спустошення» (ДВ 317). В стані втіхи людина спокушується до марноти і гордості в духовних справах, а в стані спустошення – до фальшивої покори, яка є зворотною стороною гордості. В стані спустошення «під впливом накинутих нам думок занадто впокорюємось і занурюємось в роздуми про свою неміч; таким чином в нас виникає страх і ослаблення духа. І тому необхідна духовна чуйність» (св. Ігнатій). Правила духовного розпізнавання допоможуть бути чуйним.

Б. Необхідність розпізнання стану духовного спустошення

Св. Ігнатій вважав, що спустошення є особливим часом дії злого духа, і тому не вистарчить пасивно чекати, коли цей час закінчиться, а розпочати духовну боротьбу.

Перша небезпека – ідентифікація з емоціями. Диявол прагне, щоб людина не розпізнала стану спустошення: «Мушиш довести свого пацієнта до такого стану, в якому буде годинами аналізувати свою поведінку і не бачити нічого, що бачить кожний, хто коли-небудь жив з ним під одним дахом чи працював в тій самій фірмі» (К. Люїс, Листи крутеня).

Стан спустошення є болісним пережиттям, і той, хто його не розпізнає, шукає причину страждання зовні, часто звинувачуючи інших. Перше звинувачення часто спрямоване не до людей, а до Бога.

В. Що робити і не робити в стані духовного спустошення?

а) «Під час спустошення ніколи не слід вдаватися до змін; натомість треба залишатися твердим і непохитним у рішеннях, прийнятих напередодні появи спустошення або тоді, коли попередньо відчували втіху. Бо якщо під час втіхи нас забезпечує проводом і порадами добрий дух, то у час спустошення це робить злий дух, поради якого ніколи не приведуть нас до хоч би якогось доброго рішення » (ДВ 318). В стані спустошення людина зупиняється на зовнішніх уявних причинах свого болісного стану, постають сильні внутрішні імпульси робити раптові швидкі зміни без глибшого розпізнавання.

Тоді справджується народна мудрість: «Поспішиш – людей насмішиш». Злий дух, палаючи ненавистю до людини, «знає, що короткий час має» (Одк. 12, 12), і тому спокушує до радикальних змін. Час диявола короткий, і часто час спустошення короткий, тому необхідно набратися терпеливості. В стані спустошення неможливо робити розсудливі і врівноважені вибори і рішення. Чим сильніше спустошення, тим

сильніші внутрішні імпульси робити зміни в житті.

б) «Хоча під час спустошення ми не повинні змінювати свої рішення, та все ж вельми корисно проводити у собі внутрішні зміни, спрямовані проти такого спустошення, наприклад, більше уваги приділяючи молитві та розважанню, ретельніше проводячи іспит сумління і старанніше здійснюючи покуту» (ДВ 319).

Св. Ігнатій заохочує боротися з спустошенням не через зовнішні зміни, але долаючи внутрішній опір проти молитви і інших духовних практик. Людина є вільною, і може долати спокуси і пожадання, які їй насуває злий дух. Великою спокусою є вважати, що в стані спустошення ми не можемо нічого зробити. «Ніколи не кажи: «Не можу». Кажи: «Ти, Боже, можеш». Не кажи: «Від цього не можу відмовитись», а постійно і старанно повторюй: «Тільки без тебе, Боже, не зможу існувати» (К. Ранер ТІ).

Диявола, який діє в нас в часі спустошення, не виганяється «і накше, як тільки молитвою й постом» (Мт. 17, 21), і тому св. Ігнатій заохочує продовжувати час молитви, уважно досліджувати свою совість і застосовувати інші духовні практики. Перед тим як ствердимо, що «не можемо позбутися якогось грішного прив'язання», молимося довго і ревно, а Божа благодать усе доповнить.

К. Ранер ТІ заохочує нас: «Коли постають спокуси слабості, пожадливості, страху, ненависті, мстивості, невіри, сліпого самолюбства, то тоді в нас народжується щось внутрішнє, що не може згинуть, якщо ми самі не дозволимо. Це глибоко внутрішнє починає волати до Бога твердо і проти спокус тіла».

в) «Переживаючи спустошення, треба думати, що Господь вирішив випробувати наші сили, аби побачити, як ми чинитимемо опір різним спонукам та спокусам ворога; позаяк можемо так робити з Божою допомогою, якої завше достатньо, хоч і не відчуваємо цього виразно. Бо й справді, навіть якщо Господь позбавив нас неабиякого запалу, великої любові та всеосяжної ласки, Він все ж завжди дарує нам ласку, якої достатньо для вічного спасіння» (ДВ 320).

Ігнатій не хоче, щоб людина впала жертвою свого спустошення, і тому заохочує до сильної віри і довіри в дію Бога в людині. Християнин не повинен втрачати надії. Надія є головним даром нашого християнського закорінення в Бозі.

В стані спустошення ніби стаємо перед нездоланною стіною. Але ця «стіна нездоланності» є постійною ситуацією людини в історії спасіння. Перед нею ставав Авраам, коли Бог наказав йому принести в жертву свого сина, перед нею ставав увесь ізраїльський народ на березі Червоного моря, перед нею ставали пророки і сам Ісус Христос. Коли стаємо перед стіною, яку не можемо подолати людськими силами, загальної віри недостатньо. Наша віра повинна виражатись в конкретному переконанні, що чудо духовної віднови можливе також в моєму конкретному житті. Ігнатій говорить, що навіть коли Бог позбавляє нас відчутної любові до духовних речей, то завжди залишає благодать, достатню для досягнення спасіння. Ми не залишаємось безборонними перед демонічним злом, яке охоплює нас в часі спустошення.

г) «Той, хто відчуває спустошення, має намагатися зберігати терпіння, опираючись у такий спосіб нападкові, якого зазнає, і пам'ятати, що невдовзі втіха до нього повернеться, якщо у боротьбі зі спустошенням докладатиме зусиль, описаних у шостому правилі» (ДВ 321). В стані спустошення ми повинні прийняти поставу терпеливості. Св. Ігнатій розуміє, що це не дається само по собі, і тому заохочує до зусилля і до опору всьому, що переживаємо. Диявол нас переконує, що цей стан буде тривати вічно, і тому св. Ігнатій заохочує до віри в очікуванні втіхи. В спустошенні людина повинна «зосереджуватись на надії і вірі в Бога, пригадуючи отримані благодаті і Божу любов» (св. Ігнатій).

Г. Причини духовного спустошення

«Існують три основні причини, що викликають у нас відчуття спустошення» (ДВ 322).

«По-перше, буваємо байдужими, лінивими чи недбалими у тому, що стосується духовних вправ; відтак духовна втіха залишає нас із нашої ж вини» (ДВ 322). В стані спустошення необхідно шукати справжню причину свого стану. Спочатку треба задати питання, чи причина не знаходиться в нас самих: в зосередженні на своїх прагненнях і потребах, в опущенні молитви, в егоїстичному способі мислення. Тілесне серце нездатне прийняти духовні дари.

Джерелом спустошення може бути внутрішня проблема, яку людина не хоче бачити і торкати її. Диявол може цих скористатися, поглиблюючи спустошення. Кожна людина має свої слабкі місця, які неможливо відразу усунути, треба думати як їх переживати, щоб вони не стали знаряддям злого духа. В свої проблеми і болючі місця необхідно впустити світло Божого Слова і розпізнавання в духовному керівництві, піддати їх силі Святого Духа в ревній молитві. Якщо ми не хочемо торкатись болючих місць і відчитувати їх у новому світлі, то не вийдемо зі стану спустошення.

«По-друге, спустошення є випробуванням: чого ми варті і як далеко можемо просунути у служінні Богові та Його прославі, позбавлені щедрих утіх і великих ласк» (ДВ 322). В стані спустошення людина повинна зростати в довір'ї до Бога і поглибленні знання законів духовного життя.

В стані спустошення ми схильні зосереджуватись на собі і жалітися на свою важку ситуацію, і тому св. Ігнатій заохочує, щоб свій досвід відчитувати в перспективі життя вірою. Спустошення є випробуванням, під час якого справджується наша віра. Однією з найбільших спокус, якій піддаються початківці – шукання задоволення у власних зусиллях і духовних здобутках.

Задоволення з себе ще не є ознакою духовного зросту, так само як незадоволення не є ознакою відсутності духовного зросту. Необхідно вчитися відрізняти значення духовного досвіду від психічного відчуття, яке його супроводжує. Зрозуміння значення духовного досвіду може прийти через кілька років. Бог хоче довіри до способу, яким Він нас веде.

«По-третє, спустошення допомагає нам набути істинного пізнання і розуміння, а також внутрішнє усвідомлення того, що не можемо самі досягнути чи зберегти велику побожність, сильну любов, сльози або будь-яку іншу духовну втіху, бо все це – дар і ласка від Господа Бога; і щоб ми не вили собі гніздо в оселі іншого, вивищуючись розумом і відтак сягаючи гордості чи марнославства та приписуючи собі побожність чи інші наслідки духовної втіхи» (ДВ 322). Через спустошення Бог хоче нас навчити, що все є благодаттю і Божим даром, що в духовному житті ми все одержуємо задармо. І тому наша молитва з прохальної повинна переростати в подячну.

Саме в стані спустошення починаємо розуміти, що ми не наємники, які очікують винагороди, якою є втіха добре самопочуття, а віддані, хоч і непотрібні слуги. Не треба боятися спустошення, тому що для того, хто насправді любить Бога, все вийде на користь.

В людині існує зв'язок між станами радості і смутку. Шукання справжньої духовної рівноваги і гармонії полягає в релятивізації досвіду втіхи і спустошення. Збереження рівноваги і внутрішній спокій в різноманітних станах є важливим критерієм зрілої віри.

В трьох останніх правилах св. Ігнатій подає критерії розпізнавання дії злого духа.

А. Автор Вправ спочатку порівнює дію злого духа з поведінкою певного типу жінок. Це порівняння народилося не з негативного ставлення до жінок, а з уважного спостереження. «Своєю поведінкою ворог нагадує жінку; він виявляє слабкість, коли наштовхується на опір, і силу, коли дозволяємо йому діяти.

Коли жінка свариться з чоловіком, який рішуче опирається, то зазвичай занепадає духом і тікає; якщо ж, навпаки, у чоловіка не вистачає духу, і він починає поступатися, то гнів,

мстивість і злість жінки стають майже безмежними.

Так і ворог, як правило, слабне, втрачає відвагу і відступає зі своїми спокусами, коли той, хто займається духовними вправами, рішуче протистоїть його спокусам, чинячи прямо протилежне. Якщо ж, навпаки, зіткнувшись віч-на-віч зі спокусами, починаємо боятися і занепадати духом, то не знайдеться на землі жорстокішого звіра, ніж ворог роду людського, коли з незмірною підступністю заходиться здійснювати свої прокляті наміри» (ДВ 325).

Автор Вправ говорить, що людина повинна ясно і рішуче чинити опір злому духові. Нерішучість і вагання обернеться проти людини. Характерною ознакою кожної спокуси є стан внутрішньої неясності, сумніву і двозначності. Людські пристрасті «люблять» нерішучість і хитання.

Б. «Поза тим, ворог діє як спокусник, потай, роблячи все, щоби його не виявили. І справді, негідник, намагаючись лукавими словами звабити доньку шановного батька або дружину доброго чоловіка, прагне, аби його слова та намовляння залишалися в таємниці. Навпаки, він страшенно невдоволений, коли донька батькові чи дружина чоловікові розкриває його оманливі слова й облудні наміри, бо ж добре бачить, що йому вже не вдасться довести справу до кінця.

Так само й ворог людського роду, наражаючи праведну людину на свої хитрощі та намовляння, хоче, щоби вона приймала і зберігала їх у таємниці. Проте коли людина відкриває їх перед досвідченим сповідником чи іншою духовною особою, обізнаною з його лукавством та злістю, то це аж ніяк не припадає йому до вподоби, бо ж він одразу бачить, що не зможу успішно звершити свій підступний намір, оскільки його хитрощі виявлено» (ДВ 326). Відвертість і щирість перед Церквою в особі сповідника чи духовного керівника демаскує тактику диявола і прояснює ситуацію. Св. Ігнатій вірив, що Бог особливим способом діє при відвертості щодо представників Церкви.

Відкривати і вербалізувати необхідно саме те, що будь-яким способом хочеться приховати.

Духовне керівництво може відбуватись лише в атмосфері взаємної довіри, «намагатися вкладати у слова свого ближнього радше добрий сенс, аніж їх засуджувати» (ДВ 22). Керівник повинен чесно висловлювати свою думку щодо ситуації реколектанта, навіть якщо вона буде не дуже приємною. Св. Ігнатій в листі до сестри Реяделл пише: «... якщо сказане тобі буде болючим, то май свідомість, що воно спрямоване не проти тебе, а проти того, хто викликає в тобі замішання».

Людина не може побачити своє обличчя без дзеркала, так само не може побачити свій духовний стан без допомоги іншої людини.

В. «Можна скористатися ще іншим порівнянням: ворог поводить як полководець, котрий хоче захопити і пограбувати якесь місто. Як воєначальник, розклавши табір та з'ясувавши силу і план фортеці, атакує її з найслабшого боку, так і ворог людського роду кружляє довкола людини, вивідучи звідусіль всі наші богословські, засадничі та моральні чесноти, а тоді нападає і намагається захопити нас там, де знаходить найслабше місце, яке найбільше потребує засобів для того, аби сягнути вічного спасіння» (ДВ 327).

В духовній боротьбі не ми вибираємо місце і зброю, а ворог атакує нас з найслабших сторін і найсильнішою зброєю. І тому нам необхідно добре знати свої слабкі сторони. Духовне розпізнавання – це безперервне шукання і вибирання того, що нам дарує Бог. «Дивися: я сьогодні дав перед тобою життя та добро, і смерть та зло. Бо я сьогодні наказую тобі любити Господа, Бога свого, ходити Його дорогами, та додержувати заповіді Його, і постанови Його, і закона Його, щоб ти жив, і розмножився, і поблагословить тебе Господь, Бог твій, у Краї, куди ти входиш на насліддя. А якщо серце твоє відвернеться, і не будеш ти слухатися, і даси себе звести, і станеш вклонятися іншим богам, і будеш їм служити, я сьогодні представив вам, що конче погинете ви, недовго житимете на цій землі, до якої ти переходиш Йордан, щоб увійти

туди на оволодіння її.Сьогодні взяв я за свідків проти вас небо й землю, життя та смерть дав я перед вами, благословення та прокляття. І ти вибери життя, щоб жив ти та насіння твоє, щоб любити Господа, Бога свого, щоб слухатися голосу Його та щоб линути до Нього, бож Він життя твоє, і довгота днів твоїх, щоб сидіти на цій землі, яку запрягнув Господь батькам твоїм Авраамові, Ісакові та Якову, дати їм» (Втор. 30, 15-20).

Ми повинні свої внутрішні стани верифікувати з Правилами духовного розпізнавання, які подає св. Ігнатій, і вчитися розпізнавати дію Бога і диявола в душі через щоденні переживання, почуття і натхнення.